

AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY QO'G'IRCHOQ TEATRIDA AKTYORLIK TEXNIKALARINING QIYOSIY TAHLILI

Madaminov Otabek

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarining o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida an'anaviy qo'g'irchoq teatriga xos bo'lgan ijro uslublari, harakat, ovoz va obraz yaratish tamoyillari hamda zamonaviy qo'g'irchoq teatrida shakllanayotgan yangi aktyorlik texnikalari, jumladan, plastika, improvizatsiya, multimedia va texnologik vositalardan foydalanish masalalari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, har ikki yo'nalishda aktyorning sahnaviy vazifalari, psixologik tayyorgarligi va ijro erkinligidagi farqlar ochib beriladi. Maqolada an'anaviy tajriba va zamonaviy yondashuvlarning o'zaro uyg'unlashuvi qo'g'irchoq teatrining badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirishi ilmiy xulosalar asosida asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *an'anaviy qo'g'irchoq teatri, zamonaviy qo'g'irchoq teatri, aktyorlik texnikasi, sahnaviy harakat, ovoz va plastika, qiyosiy tahlil, teatr san'ati.*

Qo'g'irchoq teatri sahna san'atining qadimiy va o'ziga xos yo'nalishlaridan biri bo'lib, u asrlar davomida xalq og'zaki ijodi, milliy an'analar va tarbiyaviy g'oyalar bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib kelgan. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalari ko'proq barqaror shakllarga, avloddan avlodga o'tib kelayotgan ijro tajribalariga asoslangan bo'lib, obraz yaratishda harakatning ramziy ifodasi, ovoz orqali xarakter ochish va qat'iy sahna qoidalariga amal qilish ustuvor ahamiyat kasb etgan. Bunday teatr shaklida aktyor ijrosi ko'pincha milliy estetik qarashlar va folklor an'analari bilan chambarchas bog'langan. Zamonaviy qo'g'irchoq teatri esa ijtimoiy-madaniy jarayonlar, texnologik taraqqiyot va teatr san'atidagi yangi izlanishlar ta'sirida tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda qo'g'irchoq teatri faqat bolalar tomoshasi doirasida emas, balki keng auditoriyaga

mo'ljallangan murakkab badiiy asarlar sahnalashtirilayotgan mustaqil san'at turi sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayonda aktyorlik texnikalari ham sezilarli darajada yangilanib, jismoniy plastika, improvizatsiya, psixologik chuqurlik va texnologik vositalardan foydalanish asosiy ifoda shakllaridan biriga aylanmoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarining o'zaro farqlari va o'xshash jihatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish teatr amaliyotini boyitish, aktyor tayyorlash tizimini takomillashtirish hamda milliy sahna san'atining rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida qo'llanilayotgan aktyorlik texnikalarini qiyosiy tahlil qilish, ularning badiiy va estetik imkoniyatlarini ochib berish asosiy maqsad qilib belgilangan. An'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarini qiyosiy tahlil qilishda, avvalo, ularning shakllanish manbalari va badiiy-estetik tamoyillariga e'tibor qaratish zarur. An'anaviy qo'g'irchoq teatri xalq og'zaki ijodi, milliy urf-odatlar, marosimlar va tarixiy tajriba asosida rivojlangan bo'lib, unda aktyorlik texnikalari qat'iy shakllangan va nisbatan barqaror tizimga ega. Bu yo'nalishda aktyor harakati ramziy xarakter kasb etadi, ya'ni qo'g'irchoqning har bir ishorasi ma'lum ma'noni anglatadi va tomoshabin tomonidan tezda anglab olinadi. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorning asosiy vazifasi obrazni soddalashtirilgan, ammo aniq ifoda vositalari orqali ochib berishdan iborat. Oyoq-qo'l harakatlari, boshning egilishi, tananing burilishi kabi jismoniy harakatlar qat'iy me'yorlar asosida amalga oshiriladi. Ovoz texnikasi ham an'anaviy teatrdagi muhim o'rin tutib, aktyor ko'pincha stereotip ovoz tembrlari orqali ijobiy va salbiy obrazlarni farqlaydi. Bu holat tomoshabinning, ayniqsa, bolalar auditoriyasining obrazni tez qabul qilishiga xizmat qiladi. Zamonaviy qo'g'irchoq teatrida esa aktyorlik texnikalari ancha erkin va ko'p qatlamli xarakterga ega. Bu yo'nalishda aktyor nafaqat qo'g'irchoqni boshqaruvchi, balki sahnadagi faol ijodkor shaxs sifatida maydonga chiqadi. Ko'plab zamonaviy spektakllarda aktyorning o'zi ham sahnada ko'rinib,

qo'g'irchoq bilan birgalikda obraz yaratadi. Natijada aktyorlik texnikalari dramatik teatr, plastika, pantomima va hatto raqs elementlari bilan boyitiladi.

Harakat va plastika masalasida ham an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatri o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. An'anaviy teatrdagi harakatlar cheklangan va takrorlanuvchi bo'lsa, zamonaviy teatrdagi plastika erkinligi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Aktyor tanasining butun imkoniyatlaridan foydalanib, qo'g'irchoq xarakterini yanada chuqurroq va psixologik jihatdan asoslangan holda ochib beradi. Bu esa tomoshabin bilan emotsional aloqaning kuchayishiga olib keladi. Ovoz va nutq texnikalari qiyosida ham muhim jihatlari ko'zga tashlanadi. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida nutq ko'pincha she'riy, qofiyali yoki xalqona iboralar asosida quriladi. Ovozning balandligi va ohangi obraz xarakterini belgilovchi asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy teatrdagi esa ovoz tabiiylikka yaqinlashib, psixologik holatni ifodalashga xizmat qiladi. Intonatsiya, pauza va ovoz ritmiga katta e'tibor qaratilib, dialoglar dramatik teatrga xos uslubda olib boriladi. Texnologik vositalardan foydalanish ham zamonaviy qo'g'irchoq teatrining muhim xususiyatlaridan biridir. Multimedia, yorug'lik effektlari, video proyeksiyalar va raqamli texnologiyalar aktyorlik texnikalarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu jarayonda aktyor nafaqat qo'g'irchoqni, balki sahnadagi texnologik elementlarni ham hisobga olgan holda ijro olib boradi. An'anaviy teatrdagi esa sahna bezagi va texnik vositalar minimal bo'lib, asosiy e'tibor aktyorning ijrosiga qaratiladi. Psixologik tayyorgarlik masalasida ham har ikki yo'nalish o'rtasida farqlar mavjud. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida aktyor ko'proq tashqi ifoda vositalariga tayansa, zamonaviy teatrdagi ichki psixologik jarayonlar, obrazning ruhiy holatini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Aktyor obraz bilan ichki bog'lanishga kirishib, qo'g'irchoqni sahnada mustaqil "jonli" mavjudot sifatida namoyon etishga intiladi. Shu bilan birga, an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrini qarama-qarshi qo'yish to'g'ri emas. Aksincha, zamonaviy teatr ko'pincha an'anaviy tajribaga tayangan holda rivojlanadi. An'anaviy aktyorlik texnikalari zamonaviy talqinlar bilan boyitilib, yangi badiiy shakllar yuzaga kelmoqda. Bu holat qo'g'irchoq teatrining uzluksiz rivojlanish jarayonini ko'rsatadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, an'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarining qiyosiy tahlili ushbu san'at turining tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Har ikki yo'nalishdagi aktyorlik texnikalari o'zaro boyish jarayonida qo'g'irchoq teatrining badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirib, sahna san'atining muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlanishiga xizmat qilmoqda. An'anaviy va zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarini tahlil qilish jarayonida ularning funksional vazifalari, estetik yo'nalishi va tomoshabin bilan muloqot shakllarida tub farqlar mavjudligi yaqqol namoyon bo'ladi. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalari asosan barqaror, takrorlanuvchi va ramziy xarakterga ega bo'lib, ularning asosiy vazifasi xalqona g'oyalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazishdan iborat. Bu yerda aktyor shaxsiy ijodiy erkinlikdan ko'ra, shakllangan an'analarga sodiq qoladi va sahnaviy harakatlar qat'iy me'yorlar asosida bajariladi. Natijada tomoshabin uchun obrazlar tezda anglashiladigan va barqaror ma'no kasb etuvchi shaklda namoyon bo'ladi. Zamonaviy qo'g'irchoq teatrida esa aktyorlik texnikalari dinamik, ochiq va eksperimental xususiyatga ega. Bu yo'nalishda aktyor ijrosi faqat tayyor qoliplarga tayanmay, balki ijodiy izlanish va shaxsiy talqin orqali boyitiladi. Aktyor qo'g'irchoq bilan birga sahnada faol subyekt sifatida qatnashib, tomoshabin bilan bevosita emotsional va psixologik aloqani kuchaytiradi. Bu holat qo'g'irchoq teatrini faqat tomosha emas, balki muloqot maydoniga aylantiradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, harakat va plastika masalasida an'anaviy teatrdagi tashqi shakl ustuvor bo'lsa, zamonaviy teatrdagi ichki mazmun va psixologik asos muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy qo'g'irchoq teatrida harakatlar ko'proq belgilangan belgilar tizimi sifatida xizmat qilsa, zamonaviy talqinda har bir harakat obrazning ichki kechinmasini ifodalovchi vositaga aylanadi. Bu esa aktyordan yuqori darajadagi jismoniy va psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Ovoz va nutq texnikalarining tahlili ham muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi. An'anaviy teatrdagi ovoz xarakter yaratishning asosiy va ba'zan yagona vositasi bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, zamonaviy qo'g'irchoq teatrida ovoz plastika, pauza va sahnaviy jimlik bilan uyg'unlashgan

holda qo'llaniladi. Natijada obraz yanada chuqur, ko'p qatlamli va psixologik jihatdan asoslangan holda namoyon bo'ladi. Texnologik omilni tahlil qilish jarayonida zamonaviy qo'g'irchoq teatrida aktyorlik texnikalarining yangi sifat bosqichiga ko'tarilganini ko'rish mumkin. Yorug'lik, ovoz va video effektlar aktyor ijrosini to'ldiruvchi vosita sifatida maydonga chiqib, sahnaviy ifodaning imkoniyatlarini kengaytiradi. An'anaviy teatrdan esa bunday vositalarning cheklanganligi aktyorlik texnikalarining markaziy o'rinda turishini ta'minlagan. An'anaviy tajriba zamonaviy izlanishlar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilsa, zamonaviy yondashuvlar ushbu san'at turining ifoda doirasini kengaytirib, yangi estetik mezonlarni shakllantirmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI;

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. Stanislavskiy K.S. Aktyorning o'z ustida ishlashi. Toshkent: San'at, 1986.
4. Brext B. Teatr va dramaturgiya masalalari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1982.
5. Raxmonov M. O'zbek teatr san'ati tarixi. Toshkent: Fan, 2001.
6. Jo'rayev S. Qo'g'irchoq teatrining nazariy asoslari va sahna amaliyoti. Toshkent: San'atshunoslik, 2015.
7. Axmedov A. Sahna nutqi va aktyorlik mahorati asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2010.